

dějiny a současnost

1/2025

Okulní představy
o národu a rase

ROZHOVOR:
Nancy M. Wingfield

Corvey
a dědictví antiky

Bydlení

Kde se vzal
sen o domku
se zahrádkou?

2025
číslo 1 / ročník XLVII
cena 139 Kč

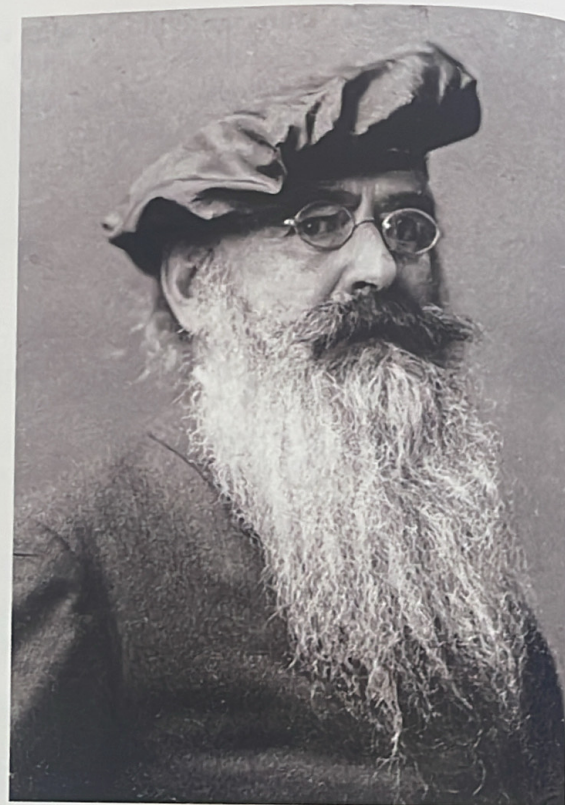
Okultní představy o národu, etnicitě a rase

Ke spirituálním a politickým přesahům mezi Čechami a Rakouskem

Pavel Horák

Okultismus významně formoval evropskou kulturu, politiku a společnost během konce 19. a první poloviny 20. století. Okultisté se snažili sjednotit nové vědecké poznatky s dobovým náboženstvím. Okultní skupiny jako Teosofická společnost (založená roku 1875 v New Yorku) studovaly staré kultury a pátraly po ztraceném ezoterním poznání, které by pozvedlo lidské schopnosti. Experimentovaly s magií a alchymickými pokusy, studovaly astrologii. Počátky okultismu od poloviny 19. století formovalo objevení orientálního vědění v Indii, stejně jako vznikající moderní společnost a nové vědní obory.

Srbský badatel Nemanja Radulović nedávno napsal, že okultní společnosti a skupiny ve slovanských zemích zdvihaly identitární a národnostní otázky mnohem více než ty v západní Evropě. Tvrdí též, že ve srovnání s germánským okultis-

Vídeňský okultista Guido von List se stylizoval do role hlavního ideologa pangermánského hnutí a předního znalce run

mem (tedy skupinami v německy mluvících zemích) slovanský okultismus jen málo poukazoval na rasu a rasová témata. Jaké vztahy k rase, etnicitě a národu, klíčovým konceptům rodících se moderních věd 19. století, měly okultní společnosti ve střední Evropě? Srovnání českého a rakouského prostředí (zástupce slovanského a germánského okultismu, pokud bychom měli použít Radulovićovu terminologii), je užitečné nejen k odhalení podobností a rozdílů mezi jednotlivými okultními směry a sociálně-politickými vlivy, ale i pro hlubší porozumění středoevropským nacionalismům a jejich vztahům k ezoterice a náboženství.

Okultismus v Čechách a v Rakousku

Klíčovým pro rozvoj okultismu ve střední Evropě byl příchod teosofie v osmdesátých letech 19. století. V Rakousku bylo v této době velmi populární hnutí za reformu života (*Lebensreform*), reagující na průmyslovou, moderní společnost. Stoupenci reformy často utíkali mimo města, kde zakládali soběstačné komunity, odmítali očkovaní, preferovali vegetariánství a směřovali k smazávání třídních rozdílů. Vídeňská teosofie se formovala v této atmosféře a vedl ji agilní stoupenec reformy života, židovský okultista Friedrich Eckstein (1861–1939).

V Německu i Rakousku té doby bylo běžné, že se lidé zabývali německou a severskou mytologií a folklórem, dílem bratří Grimmů, Rilkeho a Wagnera. Okultismus byl masovým fenoménem. To zapadalo do pangermánského nacionalismu, který se s okultismem propojil. Protagonisty tohoto propojování byli vídeňští okultisté Guido von List (1848–1919) a Jörg Lanz von Liebenfelz (1874–1954). Jejich syntéza okultismu a politiky se nazývala ariosofie a armanismus. Propagovalo ji mnoho skupin jako Řád nových templářů (1900), Společnost Guido von Lista (1908), Germánský řád (1912), Společnost Thule (1918) nebo Společnost Edda (1925). Ne všechny okultní spolky v Rakousku a Německu však byly napojeny na pangermánské nacionalisty. Existovalo mnoho zastřešujících organizací, jako byla Asociace pro okultismus (1907) nebo Čtenářský klub Sfinga, které byly jakýmsi dobovými okultními knihovnami. Stejně rychle se rozvíjelo mnoho parazednářských řádů, nejznámější je Řád orientálního chrámu (1912).

V českých zemích mezi lety 1880–1945 existovalo více než dvě stě okultních společností. Zásadní postavou raného okultismu byl Adolf baron

Leonhardi z jihočeské Stráže nad Nežárkou. Počátkem devadesátých let 19. století založil martinistickou a teosofickou lóži v Praze a v Českých Budějovicích, přičemž obě nesly jméno U modré hvězdy. Pražská teosofická lóže se scházela v bytě spisovatele Gustava Meyera (Meyrinka). Z hlediska zkoumání transnacionálních vztahů v okultismu je zajímavé, že pražskou teosofickou lóži přijeli z Vídně založit vedoucí vídeňské teosofické společnosti Eckstein a prominentní člen hrabě Karel Leiningen-Billigstein. Z počátku byli členy většinou Němci a jen několik Čechů. Patřili k nim básník Julius Zeyer a Karel Weinfurter, později velmi známý spisovatel a okultista. Weinfurter ve svých pamětech vzpomíná, že česko-německé vztahy v lóži byly velmi vřelé a přátelské i přes soudobé politické tlaky mezi Čechy a Němci, potažmo Rakusy. I přesto velkou část pražských okultistů konce 19. století představovala německy mluvící elita, která se scházela na slavných úterních salónech „Fantakreis“ u Berty Fantové, jež ve svém domě na Staroměstském náměstí často hostila Alberta Einsteina nebo Franze Kafku.

Doba po první světové válce přinesla další rozmach okultismu. Jedním z důvodů byly i změny zákonů, které nepočítaly s dozorem tajné policie nad některými okultními směry, jako tomu bylo za Rakouska. Okultisté ve velkém začali vydávat překlady i vlastní texty, zakládali množství spolků, organizovali veřejné přednášky o magii, astrologii, kabale a alchymii. Universalia, společnost československých hermetiků, dokonce organizovala systematický výukový program po vzoru pařížské hermetické (okultní) univerzity.

Národ, rasa, spiritualita

Příchod teosofie do evropských metropolí znamenal politický, kulturní a religiózní zlom. Spoluzakladatelka teosofie, ruská mystička Helena Petrovna Blavatská (1831–1891) se domnívala, že rasa je úzce propojená se spiritualitou. Teosofové věřili, že se lidstvo evolučně vyvíjí v rámci různých ras. Současný stav má odpovídat tzv. páté, árijské rase. Ta se měla vyvinout ze čtvrté, atlantské rasy. Předchozí rasy byly hyperborejská, lemurijská a polární, a jak názvy napovídají, mělo jít o staré pozemské civilizace. Toto učení inspirovalo Guido von Lista a Jörga Lanze von Liebenfelze k formování armanismu a ariosofie.

List byl původně novinář, spisovatel a agilní stoupenec pangermanismu, který se časem pracoval na předního esoterního ideologa hnutí za obnovu německého národa (*Völkische Bewegung*). Podporovali jej někteří rakouští a němečtí průmyslníci a jeho učení i na něm založené spo-

Pavel Horák

je religionista působící na Etnologickém ústavu AV ČR a na Vídeňské univerzitě, kde řeší postdoktorský projekt *Occult Bohemia* v programu Marie Skłodowska-Curie. Pavel. Horak@univie.ac.at.

Text vznikl jako výstup uvedeného projektu MSCA-PF-2021-01-01 financovaného Evropskou unií, g. č. 101061403.

Emanuel Lešetický byl agilním sběratelem literatury, fotografií a jiných artefaktů. Svou sbírku Lešeadeum přístupnil ve vlastní vile v Praze na Smíchově.

Literatura

M. Fujda, *Akulturaace hinduismu a formování moderní religiozity: K sociálním dějinám českého okultizmu; 1891–1941*, Praha 2010; N. Goodrick-Clarke, *Okultní kořeny nacismu. Tajné árijské kultury a jejich vliv na nacistickou ideologii*, Praha 2005; E. Lešeadeum, *Hledači skrytých pramenů*, Praha 1934; T. Zdražil, *Počátky teosofie a antroposofie v Čechách*, Březen 1997.

Symbolika fénixe odkazuje na vnitřní obrodu českého národa

lečnosti přitahovaly členy střední i vyšší třídy rakouské společnosti.

Podle Lista nebyli jeho předkové Germáni, ale „Árijco-Germáni“ – tak jak psal ve svých spisech Blavatské. Listovi byli odporní židé stejně jako Češi. Po rakouské aristokracii požadoval, aby více odolávala politickému tlaku slovanských národů v rakouském soustátí. Sám se navíc snažil prokázat svůj domnělý aristokratický původ, protože tvrdil, že aristokracie reprezentuje staré germánské rody z předkřesťanských dob.

Třebaže napsal řadu knih, básní i divadelních her, jedno z nejlepších shrnutí jeho ariosofické ideologie představuje kratší spis *Nepřemožitelný* (*Der Unbesiegbare*), adorující pohanskou germánskou společnost. V něm List píše, že je třeba chránit a zachovat národní a rasovou identitu, aby mohla být udržena síla a integrita německé kultury a společnosti. Rasy by se podle něj neměly „míchat“, protože rozdíly mezi nimi jsou přirozené a měly by být zachovány. Opak by podle něj vedl k úpadku společenské a kulturní integrity. Národ by měl být vzděláván, aby byla pěstována jeho síla a charakterové rysy. K tomu všemu však Němcům nedopomůže křesťanství, ale naopak předkřesťanské pohanství.

V českém prostředí propojení rasismu a okultismu nebylo tématem. Namísto rasismu se někteří čeští okultisté uchýlovali k nacionalismu. Nejvýznamnějším představitelem byl archivář Zemské banky, spisovatel, básník a člen mnoha okultních spolků Josef Maria Emanuel Lešetický z Lešehradu (1877–1955). Ten založil a vedl společnost Stříbrný kruh (1918–1924), která je nejlepším příkladem takového propojení v českém prostředí.

Emanuel Lešehrad, Stříbrný kruh a okultní nacionalismus

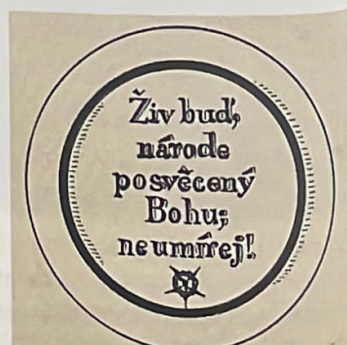
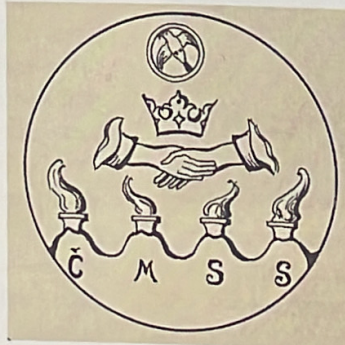
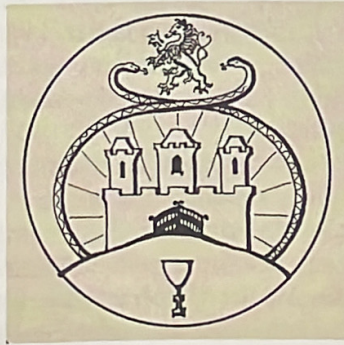
Podobně jako List byl plodným literátem i Emanuel Lešehrad. Řadil se mezi aristokraty, protože jeho otec byl za službu v rakouské armádě povýšen v roce 1889 do šlechtického stavu. Lešehrad byl v čilém kontaktu se všemi osobnostmi českého společenského života, ale o jeho dílo nebyl velký

zájem. Jeho národnostní citění jej vedlo ke spolupráci s Maffii.

Počátkem dubna 1918 se Lešehradovi prý zdál sen, ve kterém mu měl šestiruký anděl sdělit, aby založil *Stříbrný kruh coby vědomé a neviditelné bratrstvo*, které bude *pěstovat dobro, krásu a moudrost*. Skupina měla několik desítek členů a zvláštní členství přináleželo básníkovi Otokaru Březinovi nebo poslednímu mužskému potomku Jana Amose Komenského Jiřímu V. Figulusovi, který přijel z Jihoafrické republiky na oslavy založení československého státu. Stříbrný kruh byl inspirován Společenstvím stálků, tajným bratrstvem, které založil v roce 1839 český patriot Karel Slavoj Amerling, a Bratrstvem kalicha, jež měl založit a vést český politik a aktivista Josef Václav Frič. Členství počítalo i se ženami, ale jedinou členkou byla Lešehradova manželka. Kruh vydával knihy a anonymně podporoval různé kulturní aktivity. V říjnu 1923 ukončil svou činnost bez udání jasného důvodu. Domnívám se, že příčinou bylo založení zednářské Národní veliké lóže Československé v téže době. Členové kruhu se zřejmě přihlásili ke členství v početnější organizaci, jejíž agenda se překrývala s některými cíli kruhu. Z archivních dokumentů víme, že Lešehrad a několik dalších členů byli zednáři. V roce 1934 se Lešehrad neúspěšně pokusil znovu založit spolek pod jménem Triglav.

Z rukopisu v archivních dokumentech je zjevné, že Lešehrad byl hlavním autorem symboliky, rituálů a materiálů Stříbrného kruhu. Skupina byla založena na zednářské, třístupňové struktuře, každý stupeň odpovídal určitému symbolu, heslu a rituálu. Lóžové heslo bylo „Komenský“. První stupeň oslavoval slovanského boha Slunce a světla Svantovíta a byl spojen s rituálem na Řípu. Druhý byl spojen se svatým Václavem a Blaníkem, třetí s vrchem Tábor, Komenským a dědictvím české reformace. Podle Lešehrada tři stupně zároveň symbolizovaly klíčové etapy dějin českého národa, které formovaly jeho *spirituální a národní identitu a vědomí* směrem k *vnitřní mystice a spirituální odolnosti*. Lešehrad píše, že „slovanská spiritualita“ je niterná a orientuje se na stavbu

Pečetě jednotlivých stupňů Stříbrného kruhu, zleva: 1. stupeň Řípu; 2. stupeň Blaník; 3. stupeň Tábor (odkaz české reformace); sjednocené území nového státu

mystického chrámu v lidské duši. Češi si měli vypěstovat spirituální odolnost jako vedlejší produkt „staletí útlaku“ českého národa. Proto byli nuceni uchýlit se k vnitřní víře, která nemohla být nebo nebyla manifestována navenek.

Základní kameny ideologie Stříbrného kruhu vyložil Lešehrad takto: členové měli pracovat ku prospěchu, síle a zdraví českého národa, všech Slovanů i lidstva jako celku. Členové měli být apoštoly nové humanity a připravovat okolí na nadcházející „slovanský věk“. Češi by měli usilovat o znovuzískání ztracených území (neudává však kterých), aby mohli sjednotit svou zemi. Vnitřní práci měli členové dále usilovat o posilování národního ducha a pracovat ve prospěch sociálních cílů, aby mohl být národní duch obnoven v plné síle a zdraví.

Slovanský okultismus v Evropě

Spojovali okultisté v jiných slovanských zemích okultismus s národem, jako to činil Lešehrad? I jinde hrála zásadní roli teosofie, která přinášela ideový základ, včetně mesianistických očekávání a rasismu. Například jugoslávský okultista Dimitrije Mitrinović (1887–1953) kombinoval teosofii se Solovjevovým konceptem panhumanismu a argumentoval, že krizi, ve které se Evropa nachází, vyřeší Slované, kteří sjednotí lidstvo v nové humanitě. Slované byli pro Mitrinoviče stejně jako pro ruského malíře a archeologa Nikolaje Roericha (1874–1947) pravými áriji. Rozdíl byl v tom, že pro Roericha to byli Rusové, nikoli Jugoslávci, kdo povedou Slované. Zakladatel vlivné bulharské okultní společnosti Bílé bratrstvo Petaar Daanov (1864–1944) se zase domníval, že půjde o Bulhary. Neobdivoval Rusko ani západní Evropu a obrození hledal ve vlastním národu a árijském slovanství. V Polsku se teosofie otiskla v mesianistických očekáváních, že to bude právě polský národ, který se obětuje ve prospěch ostatních a obrodí celosvětovou humanitu. Podobně jako Lešehrad polští teosofové netematizovali rasu.

Proč teosofický rasismus v Čechách nenašel tolik stoupenců jako v Rakousku nebo některých slovanských zemích? Jedním z důvodů bylo malé rozšíření rasově orientované vědy v českých zemích oproti německy mluvícím zemím a Velké Británii. Třebaže se debaty o árijské povaze Čechů potažmo Slovanů v české antropologii vedly, neotiskly se do místního okultismu. Co se slovanství týče, Češi spíše obhajovali myšlenku slovanské vzájemnosti než na Rusko orientovaného panslavismu.

Okultismus přebíral a formoval dobová témata a měl výrazný politický rozměr. Při bližším pohledu se ukazuje, že lidi propojoval mezi třídami i národnostmi, ale stejně tak je i rozdělával,

My, podepsaní dříve stálici Starobylého a chodského bratrstva Stříbrného Kruhu ukládáme pracovní nástojce bratrstva k dočasnému odpočinku, prohlášením veškeru činnost, jakékoliv by se po dni 28. října 1923 na veřejnosti vykyfala pod jménem neb náležitou S. K., za nezákonnou a za vycházející a popudnu jednotlivců neb sdružení mimo S. K. stojících.

Věříme, že národ Český s ostatními křídly Slovanskými vyjde z nynějšího duchovního i hmotného smatku očisten a vyčištěn a že Proizitelnost mu k tomu v pravý čas a na pravém místě vynutí oddaného pracovníka i mocného vládcu. To v men čas a na omém místě nádherně zazáří

*v celém svém duchovním jasu
a pro všechny budoucí časy.*

Dáno v domě Ohniváka, dne 28. října 1923.

✓ Krasoslav

** Prowoslav*

✓ Ludoslav

○ Dobroslav

jelikož předpokládal, že národy, etnika nebo rasy mají své niterné, primordiální kvality. Jak Češi, tak Rakušané a Němci okultismu využívali jako formy kulturní syntézy a rezistence proti dobovým politickým a sociálním tlakům nebo ke zpochybňování stávajících pořádků.

I přes rozdíly byl slovanským a germánským okultistům společný způsob užívání jednotlivých konceptů. Národ, etnicitu a rasu chápali jako primordiální entity či kvality, na které je člověk schopen se napojit skrze vlastní tělo (krev), návštěvu posvátných míst nebo poslech hudby. Mezi přístupy k jednotlivým konceptům zároveň existovaly i rozdíly, protože rasa v sobě inherentně obsahuje evoluční hodnocení a „ranking“, zatímco pro národ a etnicitu to není nezbytné. ▽

Listina oznamující ukončení činnosti Stříbrného kruhu

dějiny a současnost

www.dejinyasoucasnost.cz

Čtěte ĎaS! Kdykoliv, kdekoliv a na čemkoliv!

Aktuální poznatky o minulosti,
seriózní odborné zázemí autorů a autorek,
tematické i netematické články,
seriály a pravidelné rubriky

Tištěná verze 799 Kč na 1 rok
Elektronická verze 699 Kč na 1 rok
www.send.cz